

ПАРЦЭЛЯЦЫЯ ПРОСТАГА СКАЗА Ё БЕЛАРУСКАЙ І АНГЛІЙСКАЙ МОВАХ

Сінтаксічны прыём парцэляцыі характарызуецца несупадзеннем актуальнага, інтанацыйнага і структурна-семантычнага падзелу сказа, у выніку чаго выдзяляецца найбольш камунікатыўна-значны кампанент выказвання. Антрапацэнтрызм і эгацэнтрызм выражаецца менавіта праз сінтаксічную будову сказа. У развіцці структуры сказа прымаюць удзел тэндэнцыі, якія заключаюцца ў настойлівым пранікненні норм гутарковай мовы ў літаратурную. Характэрныя для вуснай мовы прыёмы, разлічаныя на вуснае ўспрыманне, на пісьме выражаюцца праз члянненне сказа, дзе найбольш значныя і актуалізаваныя кампаненты выказвання вылучаюцца інтанацыйна.

Парцэляцыя – складаная сінтаксічная з’ява, якая валодае асаблівымі структурнымі, семантычнымі і функцыянальнымі характарыстыкамі ў беларускай і англійскай мовах. Дадзены артыкул прысвечаны парцэляваным канструкцыям у рамках простага сказа, дзе структурныя і семантычныя асаблівасці дзвюх моў з’яўляюцца ярка выражанымі.

Парцэляваныя канструкцыі па сваіх структурных характарыстыках маюць падабенствы і адрозненні, што звязана з граматычнай арганізацыяй супастаўляльных моў. У сучаснай беларускай і англійскай мовах значнае пашырэнне набываюць далучальныя канструкцыі, якія ўваходзяць у структуру простага сказа ў якасці аднародных членаў сказа. У якасці парцэлятаў могуць выступаць як даданыя члены сказа, так і галоўныя. Парцэляваныя канструкцыі з паратаксічнай сувяззю могуць быць злучнікавыя і бяззлучнікавыя. Злучнікавая паратаксічная сувязь у большай ступені характэрна для беларускай мовы ў параўнанні з англійскай: *Спыніўся пасярод плошчы на паўдарозе ад райкома да райвыканкама, паглядзеў у блэвоблачнае неба і супакоіў сябе тым, што падумаў пра Барыса. І пра Глеба* (І. Шамякін); *For a moment, in all the noise and heat of the fire, I stop dead. Amazed* (D. Satterfield). Аднародныя парцэляты у большасці выпадкаў афармляюцца своеасаблівай рытмічнай арганізацыяй, імкнуцца да аднатоннай інтанацыі, таму часцей аб’ядноўваюцца пры дапамозе бяззлучнікавага спосабу сувязі. Таму і ў беларускай мове парцэляты ўжываюцца толькі з пэўнымі злучнікамі (*і, ці, бы*).

Далучальнымі канструкцыямі з паратаксічнай сувяззю могуць выступаць дзейнікі, выказнікі, азначэнні, дапаўненні і акалічнасці. Аднак беларуская і англійская мова маюць свае тыпалагічныя асаблівасці ужывання аднародных парцэлятаў. Парцэляваныя дзейнікі з паратаксічнай сувяззю ў беларускай і англійскай мовах часцей за ўсё выражаюцца назоўнікамі, займеннікамі, якія могуць мець аднатыпныя суадносныя формы. Тыпалагічнай асаблівасцю далучальных дзейнікаў з паратаксічнай сувяззю ў англійскай мове з’яўляецца пунктуацыйнае афармленне канструкцый: *Then the ladies come in to pick over the fruit. Mrs. Symond sand her friends* (S. King). Акрамя таго, эмацыйнасць далучэння дзейнікаў у англійскай мове характарызуецца наяўнасцю парцэлятаў-паўтораў: *There was nothing frightening in Hesterherself. Nothing unnerving in the smooth passage of her eyes over and through my face* (D. Satterfield).

Далучальныя выказнікі таксама могуць утвараць аднародны рад словаформ з далучаючымі выказнікамі і могуць размяшчацца ў сказе кантактна і дыстантна. У

беларускай мове парцэляты-выказнікі могуць характарызавацца дыстантным размяшчэннем, што нельга аднесці да асаблівасці функцыянавання дадзеных працэлятаў у англійскай мове, сінтаксічная арганізацыя якой з'яўляецца фіксаванай: *Праўда, што Пустаход прастольнае свята арганізоўваў? Фэст у фестываль ператвараў?* (І. Шамякін). Для англійскай мовы больш характэрнай асаблівасцю з'яўляецца бяззлучнікавая сувязь з кантактным размяшчэннем парцэлятаў, дзе інтанацыя адыгрывае асноўную ролю пры выражэнні далучальных адносін паміж аднароднымі выказнікамі: *Keep your mouth shut as much as you can until you pick up the lingo and the feel of the place. Go slow. Don't make waves* (S. King).

Паратаксічная далучальная сувязь і ў беларускай, і ў англійскай мовах існуе паміж аднароднымі азначэннямі, якія ўтвараюць аднародны рад словаформ у звышфразавым адзінстве. Як паказала даследаванне, паратаксічная далучальная сувязь пры дапамозе азначэнняў не з'яўляецца характэрнай прыкметай беларускай і англійскай моў у параўнанні з іншымі спосабамі аднароднага далучэння, што абумоўлена факультатыўным характарам пазіцыі азначэння ў сказе, якая не патрабуе абавязковага ўдакладнення.

Парцэляваныя канструкцыі з далучальнымі дапаўненнямі ў беларускай і англійскай мовах валодаюць такімі ўніверсальнымі ўласцівасцямі, як паралелізм будовы, бяззлучнікавая сувязь кампанентаў, дзе ў якасці парцэлятаў выступаюць назоўнікі і займеннікі: *Да трывогі дадалося пачуццё віны перад Вольгай. Перад сынамі. Перад людзьмі* (І. Шамякін). Характэрнай асаблівасцю англійскай мовы можна лічыць адсутнасць структурнага паралелізму ў радзе выпадкаў, наяўнасць паўтараў і шырокая распаўсюджанасць злучнікавай сувязі: *She must have had references. A previous job. Or else a letter of application with a home address* (D. Satterfield). Прычынай такіх сінтаксічных трансфармацый у англійскай мове з'яўляецца ўзрост камунікатыванай нагрукі бліжэй да канца сказа.

У залежнасці ад характару і мэты камунікацыі асобныя словаформы і словазлучэнні ў сказе актуалізуюцца і набываюць пэўную сінтаксічную самастойнасць, лексічную і інтанацыйную напоўненасць, набываюць дадатковае сэнсава-граматычнае значэнне. Адасобленыя азначэнні з гіпатаксічнай сінтаксічнай сувяззю ў беларускай і англійскай мовах часта не характарызуюцца паралелізмам сваёй будовы. Спецыфічным параметрам функцыянавання парцэляваных азначэнняў у англійскай мове з'яўляецца знаходжанне парцэлятаў у прэпазіцыі, або наяўнасць кальцавой структуры, калі парцэлят знаходзіцца ў прэпазіцыі і постпазіцыі адначасова, што не характэрна для беларускай мовы: *Short and definite, very original. Original proposals were much better. More genuine. Not like other people* (D. DuMaurier).

Далучальныя дапаўненні з гіпатаксічнай сувяззю ў беларускай і англійскай мовах ўскладняюць уласцівае ім аб'ектнае значэнне дадатковымі адценнямі і заўсёды адасабляюцца ад словаформ, якія яны ўскладняюць у сказе. Універсальнай уласцівасцю беларускай і англійскай моў можна назваць постпазіцыйнае размяшчэнне парцэляваных дапаўненняў у структуры, якія характарызуюцца падпарадкавальнымі адносінамі паміж базавым кампанентам і парцэляванай часткай. Адметнай асаблівасцю англійскай мовы з'яўляюцца парцэляваныя дапаўненні, якія часта падмацоўваюцца словаформамі, якія паўтараюцца ў сінтаксічнай канструкцыі і павышаюць яе эмацыянальна-экспрэсіўную афарбоўку: *As if she was happy to be back with him. Back with her husband* (D. Satterfield).

Парцэляванія дапаўненні з гіпатаксічнай сінтаксічнай сувяззю садзейнічаюць змяшчэнню цэнтра ўвагі с тэмы на рэму, якая часцей за ўсё знаходзіцца ў адасобленай частцы выказвання і вылучаецца ў інтанацыйным плане. Парцэляванія канструкцыі і ў беларускай, і ў англійскай мовах з'яўляюцца ўнікальнай магчымасцю рэалізацыі розных ілакутыўных намераў адрасанта, кожны з якіх рэалізуецца толькі ў кантэксце.

Такім чынам, парцэляцыя простага сказа ў беларускай і англійскай мовах мае свае спецыфічныя параметры і ўніверсальныя ўласцівасці. Пры паратаксічнай сувязі ў якасці парцэлятаў часцей выступаюць галоўныя члены сказа і дапаўненне. Магчыма гэта звязана з факультатыўным характарам пазіцыі азначэння і акалічнасці ў сказе. Пры гіпатаксічнай сувязі часцей за ўсё парцэлятамі выступаюць дапаўненні. Універсальным параметрам дзвюх моў з'яўляецца наяўнасць бяззлучнікавай сувязі паміж кампанентамі, постпазіцыйнасць парцэлятаў, паралелізм будовы частак звышфразевага адзінства. Спецыфічнымі параметрамі функцыянавання парцэлятаў у англійскай мове з'яўляецца прэпазіцыйнасць і кальцавая арганізацыя парцэлятаў, шырокае пунктуацыйнае афармленне далучальных канструкцый, наяўнасць паўтораў, кантактнае размяшчэнне парцэлятаў і адсутнасць паралельнай будовы.

Літаратура

1. Богоявленская, Ю. В. Парцелляцыя ў руском и французском языках: структурные и семантико-синтаксические особенности: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Ю.В. Богоявленская. – М., 2005. – 120 с.
2. Бурак, Л. І. Актыўныя працэсы ў сінтаксісе сучаснай беларускай мовы / Л. І. Бурак // Беларус. мова і літ. у школе. – 1990. – № 3. – С. 56.
3. Харитонова, Е. В. Динамика структуры синтаксиса современного русского языка: тенденции к экономичности и дистинктности (на материале современной прессы) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. В. Харитонова. – Волгоград, 2014. – 266 л.